

Важливо пам'ятати, що психіка як дорослих, так і особливо дітей та підлітків, має величезні резерви для відновлення і саморегуляції. Завдяки підтримці рідних та, за потреби, психологічної підтримки фахівців, людина може повернутися до норми після травмивного досвіду.

Платонова О. Г., Дрижак Т. І.

ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ І ФОРМИ ПРОЯВУ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Досить актуальною проблемою сьогодення є стрімке зростання агресивності дітей, підлітків та молоді. Як стверджують експерти, це пов'язано передусім із загальною соціальною напруженістю, психологічною неврівноваженістю всього суспільства, що важко переживає наслідки повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну, і спричиняє кризу соціальної стабільності. Увага сучасних засобів масової інформації також прикута до цієї проблеми. За їх даними, поведінка підлітків все частіше стає занадто демонстративною і супроводжується актами агресії, жорстокості, а інколи й насильства, що, безперечно, є порушенням основних функцій соціальної взаємодії.

Мета дослідження – проаналізувати причини та детермінанти виникнення агресивної поведінки дітей, підлітків, молоді та форми її прояву в умовах воєнного стану.

Терміни «агресія», «агресивність» мають різні значення. Проте загальновідомо, що агресія – це фізична або словесна поведінка людини, яка спрямована на пошкодження або руйнування чогось, у той час як агресивність це відповідна особистісна якість, притаманна особі, яка проявляє жорстокість щодо найближчого оточення. Крім того, у випадку, якщо агресія виявляється в найбільш екстремальній і соціально неприпустимій формі, вона переростає у насильство.

Подібне розуміння науковцями понять «агресія» й «агресивність» дозволяє дійти важливих висновків щодо

особливостей дитячої та підліткової агресії в умовах воєнного стану.

По-перше, з одного боку, не всякі агресивні прояви поведінки підлітка пояснюються виключно його внутрішньою агресивністю. По-друге, якщо проаналізувати з іншого боку, то агресивність особи необов'язково проявляється у виражених агресивних діях або конкретних вчинках. У цьому випадку позиція психологів така: «Прояв або не прояв агресивності як набутої особистісної властивості в певних актах поведінки, що характеризується агресивними діями, завжди є результатом складної взаємодії ситуаційних факторів, які особливо масово виникають в умовах війни» (Гладкова Є, 2017).

Натепер в психолого-педагогічній літературі існує ряд альтернативних теорій щодо пояснення першопричин агресії. Джерела прояву такого феномена як агресія досліджували і досліджують і психологи, і педагоги, і соціологи. Проблема агресії та агресивної поведінки розкрита в роботах А. Бандури, Л. Берковіца, Г. Васильєвої, Д. Долларда, О. Дроздова, В. Ковальова М. Левітова, К. Лоренца, В. Мерліна, М. Скока, Л. Семенюк, Л. Славиної та ін.

Згідно з дослідженнями, діти, підлітки, молодь, всі, хто проживає у країні, яка знаходиться в стані війни, починають набагато раніше і яскравіше проявляти жорстокість і агресію, ніж їх ровесники, які живуть в мирний час або в мирному місці. Загалом, як сьогодні стверджують практикуючі психологи, агресія у таких дітей часто виникає, як так званий протидіючий, альтернативний «захисний механізм», спрямований на боротьбу із зовнішніми негативними впливами з боку ворожого оточення. Аналіз різних аспектів досліджуваного явища засвідчує, що агресивна поведінка, особливо, якщо вона підсилюється негативними чинниками, викликаними катастрофічними воєнними наслідками, може варіювати як за глибиною та формою зовнішнього прояву, так і за ступенем інтенсивності: від простої демонстрації неприязні і словесних образ до застосування фізичної сили.

Аналіз зафіксованих випадків прояву агресивної поведінки в сьогоднішній повсякденній та освітній практиці, свідчить про те, що ситуація також ускладнюється у зв'язку з вимушеним

запровадженням дистанційної форми навчання, за якої більшість учнів практично ніхто не навчає вмінню формувати в собі раціональні установки на позитивні емоційні контакти з іншими людьми, розвивати здатність контролювати й коригувати свій емоційний стан і власні емоційні реакції на зовнішні та внутрішні подразники (тригери) та негативні впливи.

Також існує певна кількість дітей із так званих неблагополучних сімей, у яких і раніше спостерігалася асоціальна, агресивна поведінка, а в умовах соціальної нестабільності і кризи, викликаної війною, вона підсилюється. Водночас, їхні батьки нерідко скаржаться і педагогам, і психологам на підвищену дратівливість, жорстокість і надмірну агресивність дітей.

Також існує думка, що в умовах повномасштабної війни з ознаками чітко вираженого тероризму значний негативний вплив на мислення, психіку і поведінку підлітків мають засоби масової інформації. Діти, які часто дивляться телепередачі з елементами жорстокості, насильства, стають неврівноваженими і більш агресивними. Окрім того, експерти відзначають, що такі неповнолітні починають сприймати насильство як нормальне повсякденне явище. Наприклад, в умовах війни, коли з екрану телевізора, під час новин, повідомляється інформація про загиблих, поранених, травмованих внаслідок артилерійських чи ракетних обстрілів ворога, вже не лише діти, підлітки, молодь, але й доросле населення сприймає цю інформацію хоча і стурбовано, внутрішньо переживаючи, але зовнішні емоції проявляються все рідше і рідше.

Окрім того, значна частина сучасних дослідників вважають, що агресивна поведінка повинна передбачати наявність і обов'язково включати агресивний намір. Однак науковець А. Бандура при більш уважному і детальному вивченні цієї проблеми, переконався у тому, що не можливо достовірно встановити наявність або відсутність агресивного наміру у дитини чи підлітка. Часто агресивний намір є схованим за його пригніченим зовнішнім станом, що виник внаслідок жорстокої масштабної військової агресії ворога щодо мирного населення. При цьому наміри – це особисті, приховані, недоступні прямому спостереженню бажання і задуми вчинити

певні дії, у тому числі й агресивні, так вважають А. Басс, А. Бандура та ін. Дослідники стверджують, що про тип та форму намірів можна судити, лише вивчивши та дослідивши умови, які передували або слідували за актами агресії (Дроздов О., Скок М., 2000). Проте врахування критерію наявності або відсутності агресивного наміру при встановленні та поясненні причин і природи агресії підлітків в умовах війни нам вбачається доцільним і необхідним. Такий підхід дозволяє оцінити, пояснити і диференціювати агресію підлітка не як спробу заподіяти шкоду іншим, навіть якщо наміри не увінчалися успіхом, а як особисту відповідь на зовнішнє роздратування, що виникає і настає під впливом напруженої ситуації, бажання убезпечити себе від можливих зовнішніх агресивних дій невизначеного, неконкретизованого об'єкта. При тому, наслідком такого вчинку або групи вчинків з боку підлітка може бути випадкове, неочікуване заподіяння шкоди цілком конкретній невинній особі.

Важливе значення для з'ясування причин та особливостей агресії у дитячому та підлітковому віці в умовах воєнного стану має правильне тлумачення і розуміння поняття «агресивна реакція підлітка». Це поняття за своїм змістом є більш вузькою категорією порівняно з поняттям «агресивна поведінка», під якою дослідники розуміють певний рівень сформованості агресивних способів і дій, що виявляються, як правило, на початковому етапі отримання психологічної травми у формі поодиноких, розрізнених, спровокованих агресивних реакцій, або загалом як сукупність послідовних, цілком спланованих агресивних реакцій, коли криза емоційної складової поведінки підлітка набуває достатньої і постійної форми вияву. Підліткову агресивність, що виникає, проявляється і зумовлюється наслідками воєнної ситуації, також слід розглядати як варіант прояву певного роду озлобленості, вимушеного заниженого рівня самооцінки і самоповаги в результаті впливу пережитих несприятливих життєвих обставин, згубних невдач, наслідків незрозумілої і невинуватеної несправедливості з боку дорослих тощо.

На думку фахівців, в умовах війни при всіх інших схожих обставинах і аспектах особливо специфічну, продуману

жорстокість та агресію, проявляють, як правило, розбещені підлітки.

Ми погоджуємось з думкою, згідно з якою, причина агресії полягає в тому, що, свого часу, занадто сильно їх опікали батьки, внаслідок чого, вони не хочуть, а інколи і не вміють контролювати свою поведінку і відповідати за свої дії та вчинки. Для них, з одного боку, жорстокість та агресія, а згодом і насильство є своєрідним взірцем, інструментом на шляху до помсти і самоствердження, а з іншого – це можливість і спосіб безглуздої самоперевірки, підкріпленої відчуттям безкарності і зверхності щодо інших.

А відтак, підтримуючи рекомендації провідних фахівців з питань формування особистості в підлітковому віці, звернемо увагу на необхідність і доцільність застосування до агресивних дітей комплексу засобів корекційного та виховного впливу, які в нашому випадку, можуть бути реалізовані шляхом:

- підбору та застосування системи дієвих, нетрадиційних, інтерактивних методів корекції поведінки підлітків, спрямованих на зниження рівня агресивності;

- навчання дітей конструктивним формам поведінки, безконфліктним способам комунікації, навичкам раціонального зовнішнього прояву психічної діяльності;

- розвитку здібностей і навичок адекватно сприймати не лише себе і свої можливості, але й інших людей;

- запобігання, гальмування або усунення надмірного напруження і тривожності у підлітків, можливо шляхом зміни місця та умов проживання;

- своєчасної діагностики та надання допомоги у викорінюванні внутрішніх особистісних психологічних бар'єрів, що виникають та заважають продуктивним діям і конструктивним вчинкам неповнолітніх;

- здійснення виваженого контролю та, за можливістю, адекватної регуляції соціальних відносин в оточенні дітей тощо.

Таким чином, незалежно від цілком обґрунтованих причин виникнення та форми прояву агресивної поведінки у дітей, підлітків, молоді в будь-якому випадку, з одного боку, агресія є негативним, асоціальним явищем, а з іншого, в умовах війни, є

одним із захисних механізмів у поведінці дитини, за допомогою якого вона намагається якимось чином позбутися страху, гніву, інших негативних емоцій, і пристосуватися до жорстких навколишніх умов і досить складної життєвої ситуації.

Платонова О. Г., Леус Н. П.

РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ШКІДЛИВИХ ЗВИЧОК В УЧНІВСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Стійка тенденція до погіршення здоров'я молоді – найгостріша проблема сьогодення. І серед найбільш серйозних проблем суспільства, які торкаються здоров'я, розповсюдження шкідливих звичок і залежностей займають помітне місце. Часто молодь, перебуваючи під впливом стресових ситуацій, не готова до їх подолання. Наслідком такої психоемоційної напруги є виникнення різних форм девіантної поведінки. І найпоширенішим типом такої поведінки є адитивна поведінка, яка полягає у формуванні прагнення до відходу від реальності шляхом штучної зміни свого психічного стану за допомогою вживання деяких речовин або постійної фіксації уваги на певних видах діяльності з метою підтримки інтенсивних емоцій, що спричиняє шкідливий вплив на здоров'я.

Сучасні дослідження свідчать про те, що до шкідливих звичок і залежностей схильна значна частина учнівської молоді. Адиктивна поведінка є серйозною загрозою для здоров'я учнів, негативно позначається на їхньому психічному і фізичному стані, стає перешкодою до успішного навчання, творчої активності і високої працездатності.

Традиційно шкідливими вважають ті звички, які негативно впливають на організм людини, а саме: паління, алкогольна та наркотична залежність. Вживання цих речовин або інтоксикантів викликає зміни у свідомості, діє на емоційну сферу й змінює характер сприйняття навколишнього світу людиною. Приймавши наркотичну речовину, людина тією чи іншою мірою відходить від реальності, хоч ступінь цього